

Kohtaamisista kohti osallisuutta – monikulttuuristen taidetyöpajojen sosiomateriaalisten suhteiden rakentuminen

Anna-Kaisa Kuusisto & Kristiina Korjonen-Kuusipuro

Tarkastelemme artikkelissamme yksin Suomeen tulleiden turvapaikanhakijanuorten ja suomalaistaustaisten nuorten kanssa toteutettuja taidetyöpajoja. Artikkelimme tuo nuorisotutkimuksen kentälle lisää tietoa monikulttuuristen kohtaamisten ja osallisuuden rakentumisesta sekä sosiomateriaalisten suhteiden merkityksestä osana näitä. Analyysimme osoittaa, että taidelähtöinen työskentely on yksi keino lisätä yksin tulleiden nuorten itsetuntemusta ja osallisuuden kokemusta uudessa yhteiskunnassa. Artikkelimme metodologinen kontribuutio nostaa esiin kielellisten ja kehollisten kokemusten ja materiaalisuuden dynamiikan. Johtopäätöksenä esitämme, että nuorten monikulttuurisia kohtaamisia tulisi tukea jokapäiväisen arjen ympäristöissä, kuten koulussa ja asumisyksikössä. Edellä mainitun toteutuminen vaatii kuitenkin luotettavien aikuisten läsnäoloa, kaikkia huomioivien sosiomateriaalisten suhteiden mahdollistamista ja usein tunnepitoisten sosiaalisten tilanteiden aktiivista fasilitointia.

Asiasanat: kohtaaminen, osallisuus, sosiomateriaalisuus, etnografia, monikulttuurisuus, turvapaikanhakijanuoret

Artikkelissamme tarkastelemme yksin Suomeen tulleiden turva-paikanhakijanuorten ja suomalaistaustaisten nuorten kanssa toteutettua monikulttuurista taidelähtöistä työpajatyöskentelyä. Jäsenämme taide-työskentelyä kohtaamisten, osallisuuden ja työskentelyn sosiomateriaalisten piirteiden näkökulmista. Taidetyöskentelyssä kohtaamiset rakentuvat nuorten, taiteilijoiden, tutkijoiden ja muiden aikuisten sekä ympäröivän materiaalsen todellisuuden kanssa. Tekemällä yhdessä ilmaistaan itseä ja rakennetaan osallisuuteen kuuluvaa inhimillistä luottamusta tulla kuulluksi ja nähdyksi. Keskustelemme, kuinka koulussa ja yksin tulleiden nuorten asumisyksikössä toteutettu kulttuurisen nuorisotyön toiminta-ajatuksen nojaava taide-työskentely toteutettiin ja millaisia sosiomateriaalisia kohtaamisia näissä mahdollistui.

Erilaiset kohtaamiset ovat nuorisotyön käytännön ytimessä. Nuorisotutkimuksen kentällä on kuitenkin nostettu esille, että kohtaamisten sisältämää kokemuksellista, usein hiljaista tai jopa piiloon jäävää tietoa tulisi analysoida tarkemmin. (Kiilakoski & Honkatukia 2018; Laine 2020; Kiilakoski 2021.) Nuorten kohtaamiset ja osallisuuden rakentuminen eivät tapahdu tyhjiössä, vaan ne muovautuvat arjen dynaamisina sosiaalisten ja materiaalisten suhteiden kietoumina (sosiomateriaalisuudesta ks. esim. Barad 2007; Calleja 2022; Mörtzell 2022). Nuorisotutkimuksessa on harvemmin tarkasteltu kriittisesti sosiomateriaalisten suhteiden merkitystä nuorten arjessa (Calleja 2022), ja siksi olemme halunneet nostaa sosiomateriaalisten yhteenkietoumien tarkastelun osaksi tutkimustamme. Näiden tarkastelu mahdollistaa myös kokonaisvaltaisen kokemuksellisen tiedon äärelle pääsemisen (Hultin 2019; Kajander 2022). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi koulun tai asumisyksikön materiaalsen ympäristön nostamista tarkastelun

keskiöön tai nuorten teknologian käytön analyysia osana kohtaamisia ja osallisuuden rakentumista.

Yksin tulleet nuoret nähdään usein oman menneisyytensä uhreina silloinkin, kun he ovat palveluiden käyttäjiä ja aivan tavallisia nuoria kuten muut ikätoverinsa (Kuusisto & Tuominen 2019a). Tällöin nuoren toimijuus määrittyy lähinnä toiminnan kohteena eikä oman elämänsä aktiivisena toimijana olemisena (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018). Tästä syystä tutkijoina tarkoituksemme oli nimenomaan ymmärtää nuorten moninaisia maailmoja ja osoittaa, kuinka heillä on omassa elämässään paljon erilaisia elämäntaitoja ja resursseja (myös Kohli 2006, 2011; Kaukko 2015; Kaukko & Wernejsö 2017; Kauhanen & Kaukko & Lanas 2022). Näin on mahdollista irtautua uhriuttavasta puheesta ja pyrkiä nuorten toimijuuden ja osaamisen positiiviseen tunnistamiseen (ks. myös Häkli, Kallio & Korkiamäki 2015). Väitämme, että yhteisen taidetyöskentelyn avulla voidaan lisätä ja vahvistaa nuorten yhteiskunnallista osallisuutta, kun sosiaalinen ympäristö sitoutuu omalla toiminnallaan tukemaan nuorten kykyjä ja tavoitteita. Taidetyöskentely on tällöin yksi keino lisätä yksin tulleiden nuorten itsetuntemusta ja sosiaalista osallisuutta uudessa yhteiskunnassa (taidetyöskentelyn merkityksestä kulttuurisessa nuorisotyössä ks. esim. Rantaniva 2022).

Tuomme artikkelissamme esille erilaisia kokemuksellisen tietämisen tapoja. Tämä lähtökohta oli työskentelyssämme tärkeä kolmesta syystä. Ensiksi kohtaamisissa esille tuleva ja syntyvä kokemuksellinen tieto on moniaistillista, eikä sitä voi tästä syystä ymmärtää yksinomaan kielellisesti tuotettuna, vaan sitä pitää tarkastella myös kehollisena tietämisenä. Toiseksi yksin tulleiden ja suomalaistaustaisten nuorten kohtaamisista on erittäin vähän tutkimustietoa. Erityisesti sosiaalisten tilanteiden fasilitointi taidetyösken-

telyn keinoin mahdollistaa havaintojemme mukaan aitoa yhteen tulemistä ja monikielistä kommunikaatiota, joka näkemyksemme mukaan tukee nuorten kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden syntymistä (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Kolmanneksi pohdimme myös kriittisesti, millaista tietoa taidelähtöisellä työskentelyllä on mahdollista tuottaa erityisesti yksin tulleiden nuorten arjesta ja heidän kohtaamisestaan erilaisissa palveluissa, kuten koulussa, asumisyksikössä ja nuorisotyössä (myös Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto & Tuominen 2018, Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022).

Aloitamme kohtaamisten ja osallisuuden teoreettisella määrittelyllä. Tämän jälkeen keskustelemme etnografisen kenttätöön metodologisista lähtökohdista ja eettisistä sitoumuksista. Kahdessa empirialuvussa tarkastelemme kohtaamisten sanallisia, kehollisia ja materiaalisia ulottuvuuksia sekä esillä olemisen ja vetäytymisen dynamiikkaa osallisuuden kokemuksen syntymisessä. Lopuksi tiivistämme tutkimuksemme tulokset. Kriittinen huomiomme liittyy projektimaiseen työskentelyyn kohtaamisten jatkuvuuden ja luottamuksen näkökulmista.

Teoreettinen viitekehys: kohtaamisten ja osallisuuden rakentumisen reunaehdoja

Kohtaamisella tarkoitamme tilannetta, jossa ihmisten kehollinen läsnäolo, kohtaamisen materiaaliset puitteet, esiin nousevat tunnelimaisuus ja muistot sekä yhdessä tekeminen mahdollistavat uudenlaisten, jopa yllättävien, sosiomateriaalisten ympäristöjen ja osallisuuden muotojen syntymisen (ks. Wilson 2017). Helen F. Wilson (2017) korostaa, että kohtaamisissa vaikuttavat myös kulttuuriset ja historialliset tekijät, kuten jaot meihin ja

muihin sekä monenlaiset rajanvedot ihmistoimijoiden ja ei-ihmistoimijoiden välillä. Kohtaamisten tarkemmassa analyysissä hyödynsimme Erving Goffmanin (1959) ajatuksia arjesta näyttämönä, jossa itseä asemoidaan ja performoidaan jatkuvasti. Koulu, luokkatilanne, asumisyksikkö ja taidetyöskentely toimivat alustana ja tilanteena (*setting*), jossa sosiaaliset kohtaamiset tapahtuivat. Näissä tilanteissa toimintaa määrittävät monet arvot, normit ja yhteiset kulttuuriset käsitykset. Koska kyseessä oli eri kulttuuritaustoista tulevien nuorten ryhmä ja työskentelyn lähtökohta oli monikulttuurisen vuorovaikutuksen mahdollistaminen, asetelma jo sinällään oli haastava navigoida niin nuorille itselleen kuin myös ohjaajille (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Työskentelyyn piti yhteensovittaa monet kielelliset roolit, kehollinen viestintä, hiljaisuudet ja sosiaalisten tilanteiden kannattelu. Työpajat olivatkin tiheitä tilanteita, joissa esilläoloa ja vetäytymistä tapahtui jatkuvasti (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022). Nuoret ilmaisivat eri tavoin itseään pyrkiesään sosiaalisten tilanteiden näyttämölle (*front stage*) tai jäämällä taka-alalle (*backstage*) (ks. Goffman 1959).

Artikkelimme toinen keskeinen käsite, osallisuus, on yksilön hyvinvoinnin kannalta tärkeä tekijä. Määrittelemme osallisuuden yhtäältä yksilölliseksi kokemukseksi ja tunteeksi, mutta toisaalta se tarkoittaa myös toimintakykyä ja -mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntaan. Nojaamme Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) mukaamaan Erik Allardin osallisuusjaosta, jossa osallisuudella on kolme ulottuvuutta. Ensiksi ihmisellä tulee olla käytössään riittävät aineelliset resurssit (*having*). Toiseksi hänen on oltava toimija omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa (*acting*). Kolmanneksi hänen on koettava kuuluvansa johonkin yhteisöön ja hänellä on oltava sosiaalisesti merkityksellisiä ja tärkeitä suhteita (*belonging*). Nämä kolme osallisuus-

den ulottuvuutta eivät aina ole tasapainossa toistensa kanssa tai jokin saattaa jopa puuttua kokonaan. Samoin voidaan pohtia, mikä määrittäyty riittäväksi resurssien osalta tai mitä kaikkea pidetään toimijuutena. Osallisuus ei siten olekaan muuttumaton tila vaan dynaaminen prosessi, joka hahmottuu erilaisena eri elämäntilanteissa. (Raivio & Karjalainen 2013, 14–16.) Osallisuuteen liittyvä toimijuus ei tarkoita ainoastaan aktiivisuutta, eikä se ole pelkästään yksilön ominaisuus, vaan sitä on syytä tarkastella yhteydessä sosiomateriaalisiin suhteisiin, kulttuurisiin arvoihin, yhteiskunnallisiin odotuksiin ja rakenteisiin (Korjonen-Kuusipuro & Suopajarvi 2022).

Salmisen ja kumppaneiden (2021, 91–96) osallisuuden kehien ajatukseen tukeutuen yksin tulleiden arjessa merkittäväksi kehäksi muodostuvat arjen yhteisöt, jotka monesti rakentuvat samassa tilanteessa elävistä nuorista sekä ylikansallisten kuulumisen siteiden kautta entiseen kotimaahan tai kolmansiin maihin, joissa yksin tulleilla on sukulaisia tai joissa hän on itse oleskellut matkalla Suomeen. Tämä sosiaalisten suhteiden kehä on arjen osallisuuden osalta usein korostunut. Vaikka nämä arjen suhteet luovat turvaa ja kuulumisen tunteita, samalla ne saattavat rajoittaa muita osallisuuden muotoja toteutumasta kaikessa laajuudessaan. Yksin tulleet nuoret ovat usein riippuvaisia yhteiskunnan heille tarjoamista palveluista, jolloin yhteiskunnallinen osallisuus rakentuu pitkälti erilaisten hallinnan käytäntöjen varaan. Nuorten elettyä arkea määrittävät institutionaalisen hoivan, kuten asumisyksikön, käytännöt. Koulu sekä kotouttamis-, asumis- ja sosiaalipalvelut luovat turvaa nuorille, mutta eivät aina kykene tunnistamaan, miten nuorten ylikulttuurista toimijuutta ja osallisuutta ”tässä ja nyt” tulisi tukea yhtä aikaa (myös de Arruda Camara ym. 2022). Näistä sosiaalisten suhteiden ja kohtaamisten instituutioiden kehien yhteisvaikutuksesta yksin tulleiden

laajempi yhteiskunnallinen osallisuus saattaa ohentua lähes olemattomaksi (Salminen ym. 2021, 94). Tämä johtuu siitä, että yhteiskunta ylipäättään näyttäytyy näille nuorille hahmottomana (Salminen ym. 2021). Yksin tulleiden juridinen asema uudessa kotimaassa on epäselvä joskus jopa useita vuosia. Turvapaikka- ja oleskelulupaprosessit ovat pitkiä ja jatkuva epävarmuudessa eläminen luo arjesta ennakoimatonta (Kuusisto-Arponen, 2016a). Artikkelimme taustalla olleen tutkimushankkeen lähtökohtana onkin ollut ajatus sosiaalisten suhteiden kehän monipuolistamisesta. Väitämme, että arkisten kohtaamisten rakentuminen on ensimmäisiä askeleita myös laajemman sosiaalisen osallisuuden herättelemisessä ja yhteiskuntaan kuulumisen tukemisessa. Näin aiemmin mainitsemaamme Allardtin kolme osallisuuden ulottuvuutta on mahdollista saada tasapainoisempaan rooliin yksin tulleiden elämässä.

Etnografiaa taidetyöpajoissa

Syksyllä 2016 osallistuimme Suomen Akatemian rahoittaman TRUST-kärkihankkeen tutkijoina Yhteiset Lapsemme ry:n ja nukketheateri Ofelian järjestämiin monikulttuurisiin taidetyöpajoihin. Työskentelyä ohjasivat taiteilijat Anne Lihavainen ja Rosamaria Bolom. Taidetyöpajat järjestettiin peruskoulussa ja niihin osallistuivat valinnaista kuvaamataidon kurssia opiskelevat 8.–9.-luokkalaiset suomalaistaustaiset ja valmistavalla luokalla opiskelevat yksin Suomeen tulleet turvapaikanhakijanuoret. Vaikka kyseessä oli kouluun liittyvä kurssi, oppilaat olivat valinneet sen omasta mielenkiinnostaan. Samoin he olivat tietoisia kurssin poikkeuksellisesta toteutuksesta yhteisopintoina perusopetuksen tavanomaista opetussuunnitelmaa ja valmistavaa opetusta yhdistävänä kokonaisuutena. Taidetyöpajo-

jen tavoitteena oli järjestää nuorille yhteistä toimintaa, jossa solidaarisuus, luottamus ja molemminpuolinen ymmärrys kehittyvät. Taiteellinen toiminta ja yhdessä tekeminen nähtiin keinona, jonka avulla jokainen osallistuja saattoi tuoda esille omia ajatuksiaan, kokemuksiaan ja tunteitaan. Tapaamiskertoja oli yhteensä neljä: kolme koulussa ja yksi turvapaikanhakijanuorten asumisyksikössä. Osallistujien määrä vaihteli 11–23 nuoren välillä. Näiden tapaamiskertojen lisäksi työskentelyn tuloksia esiteltiin Yhteiset lapsemme -järjestön pikkujouluissa, johon osa nuorista osallistui. Työpajoissa valmistettiin meksikolaisia paperimassanaamioita.

Tutkijoina toimimme työpajan ohjaajien apukäsinä ja teimme osallistuvaa havainnointia. Havainnoimme nuorten työskentelyä ja erityisesti valmistavan luokan ja suomalais-taustaisten nuorten välisen vuorovaikutuksen kehittymistä. Käytännössä autoimme ohjaajia, keskustelimme osallistujien kanssa ja valokuvasimme sekä videoimme työskentelyä. Emme tehneet erillisiä haastatteluja, koska se olisi häirinnyt tekemiseen perustuvaa työskentelyä. Aiempien kokemustemme mukaan yksin tulleiden nuorten haastattelemineen ei ole useinkaan toimiva tapa tuottaa ymmärrystä kuulumisesta ja arjen kohtaamisista (Kuusisto-Arponen 2016b; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019).

Työpajojen työskentelyrunko oli samanlainen jokaisella tapaamiskerralla. Aluksi oli erilaisia tutustumisleikkejä, joiden tavoitteena oli tutustuttaa nuoria toisiinsa ja vahvistaa ryhmään kuulumista. Tutustumisleikit olivat yksinkertaisia, mutta ne loivat lyhyitä sosiaalisia tilanteita aluksi toisilleen vieraiden nuorten välille. Yhtä leikkiä lukuun ottamatta niissä ei tarvittu (suomen) kieltä vaan osallistumaan pystyi katseiden ja eleiden avulla. Lämmittelyosioiden jälkeen työpajan ohjaajat käyttivät aikaa kulloisenkin edessä olevan työvaiheen selventämiseen. Ohjaajat puhuivat

suomea hitaasti ja selkeästi, mikä helpotti nuorten ymmärtämistä. Työpajojen kesto oli noin puolestatoista tunnista kahteen tuntiin ja suurin osa ajasta käytettiin naamioiden askarteluun. Myöhemmissä työpajoissa toteutettiin lisäksi lyhyitä leikkimielisiä näytelmiä tai työpajoissa tehtyjen naamioiden esittelyä, joiden tarkoituksena oli esitellä omia tuotoksia koko ryhmälle.

Työpajoissa toteuttamamme etnografinen kenttätyö toteutettiin osallistuvalla havainnoinnilla (ks. myös Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014). Kyseinen kenttätyö oli osa TRUST-tutkimushankkeen monipaikkaista etnografiaa, joka toteutettiin vuosien 2016–2018 aikana Australiassa, Irlannissa, Ruotsissa, Saksassa ja Suomessa (ks. esim. Kuusisto & Tuominen 2019b). Etnografia on refleksiivinen tutkimusote, jonka avulla moni arjessa näkymättömäksi jäävä asia voidaan tehdä näkyväksi (Korjonen-Kuusipuro 2012, 36). Sen avulla on mahdollista hahmottaa ja selittää ihmiselämään liittyviä ilmiöitä, jotka eivät ole yksiselitteisiä tai mitattavissa (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014). Etnografian ytimessä onkin usein pyrkimys kehittää kokemuksellisen ja moniaistillisen tietämisen tapojen analyysia (ks. Aromaa & Tiili 2014; Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2022). Kohdistamalla analyttinen huomio esimerkiksi tunneilmaisuihin ja keholliseen tietoon, on mahdollista tarkastella osallistujien välisissä kohtaamisissa esiin nousevia asioita, joille ei aina löydy sanallisia vastineita (Aromaa & Tiili 2014, 261). Tällainen tutkimusote vaatii tutkijalta kenttätyön tekemisen tapojen pohtimista, jatkuvaa kehittämistä ja myös kehollisen tiedon ja hiljaisuuksien ymmärtämistä osana kenttätyön tiedon muodostuksen ydintä.

Hyödynsimme kenttätyössämme niin sanottua tiimietnografista otetta, jossa useamman tutkijan näkökulmista rakentuu monipuolinen kuva tarkasteltavasta ilmiöstä

(Laine ym. 2021). Jokaisen työpajan jälkeen kirjoitimme havaintomme kenttätyöpäiväkirjaksi. Käytimme kahden sarakkeen mallia (ks. Kuusisto-Arponen 2016b), joista ensimmäiseen sarakkeeseen kirjattiin päivän tapahtumat ja nuorten kanssa käydyt keskustelut muistinvaraisesti mahdollisimman tarkkaan. Tämä niin kutsuttu ”mitä tapahtui”-kuvaus pyrittiin kirjoittamaan mahdollisimman kattavasti: siihen kirjattiin työpajojen ohjaamiseen liittyviä huomioita, nuorten keskinäistä kanssakäymistä, nuorten ja tutkijoiden dialogia sekä havaintoja nuorten kehollisesta läsnäolosta. Toiseen sarakkeeseen kirjoitimme kenttätyöstä nousseet havainnot, ajatukset, pohdinnat ja tunteet. Tutkijoiden itseensä ja toimintansa tarkasteluun kohdistamat reflektiosarakkeet täydensivät työpajan sisältöihin liittyviä olemisen ja tekemisen arkkisia kuvauksia. Näiden reflektiokuvausten avulla tallensimme omia tuntemuksiamme, ja kävimme kolmen tutkijan tiiminä keskustelua ristiriitaisista tilanteista ja eriävistä ymmärryksistä havainnointiemme pohjalta. Näissä kenttätyökirjauksissa korostui myös kenttätyön henkinen kuormittavuus ja erilaisten tunteiden jatkuva läsnäolo (Kuusisto-Arponen 2015, 2016b; tutkijoiden tunnesuhteesta tutkittaviin ks. myös Pehkonen 2013, 48–49). Kenttätyömuistiinpanoihin yhdistettiin lisäksi valokuvia niistä tilanteista, jotka kukin tutkija oli kokenut tärkeinä.

Tiimietnografinen ote näkyi työskentelymme kaikissa vaiheissa. Keskustelimme tutkimusryhmämme kesken aina ennen työpajojen alkua päivän työskentelyyn liittyvistä teemoista, mutta emme halunneet ennalta ohjata havainnointia vain tiettyjen asioiden seuraamiseen. Työpajan jälkeen pyrimme tietoisesti välttämään keskinäistä keskustelua tapahtumista ennen kenttätyöpäiväkirjan kirjoittamista, jotta kirjattavat havainnot olisivat mahdollisimman henkilökohtaisia. Olikin mielenkiintoista huomata, miten eri tavoin

jokaisen tutkijan kenttäkokemukset rakentuivat. Esimerkiksi kameran läpi katsottuna moni tilanne näytti toisenlaiselta kuin vaikkapa työskentelyn yhteydessä käyty keskustelu nuorten kanssa. Työpajojen edetessä meille tutkijoille syntyi erilaisia rooleja. Osalle oli luontevampaa keskustella nuorten kanssa, toisille taas valokuvaaminen ja kehollisen läsnäolon tarkastelu etäämmältä tuntui sopivammalta. Näin ollen tutkimuksen tekemisen kehollisuus ja taidetyöskentelyn kautta tapahtuvien sosiomateriaalisten kohtaamisten neuvottelu sekä havainnointien tallentamisen fyysiset välineet vaikuttivat etnografisen tiedontuottamisen käytäntöihin.

Koska yksin tulleet nuoret ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, kiinnitimme työpajojen aikana paljon huomiota tutkimusetiikkaan (ks. myös Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019; Kuusisto-Arponen 2015, 2016b). Tässä artikkelissa haluamme lyhyesti avata soveltavamme eletyn etiikan periaatteet, koska niillä oli merkitystä myös kohtaamisten rakentumisen kannalta. Tutkimuksemme oli saanut toteuttamisluvan eettisessä ennakkoarvioinnissa ja haimme tutkimusluvan myös kunnalta, jonka yläkoulussa työpajoja järjestettiin. Tieto tutkimuksesta oli mennyt jo etukäteen nuorten huoltajille ja edustajille koulun tiedotteen välityksellä ja kaikkien oli mahdollista kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta milloin tahansa ilman, että tämä olisi muuten vaikuttanut taidetyöskentelyyn osallistumiseen. Esittelimme työpajojen alussa itsemme ja kerroimme tutkimuksestamme sekä pyysimme nuorilta itseltään kirjalliset suostumukset. Halusimme mahdollistaa työpajassa työskentelyn kaikille, huolimatta siitä, oliko virallista lupaa saatu. Tässä artikkelissa käytämme esimerkkejä vain niistä nuorista, joilta lopulta saimme huoltajan tai edustajan luvan. Toinen tärkeä eletyn etiikan näkökulma oli kaksoisroolimme tutkijoina ja työpajan toteuttamiseen osallistuvina aikuisina. Työs-

kennellessämme taiteilijoiden rinnalla roolimme tutkijoina hämärtä monille nuorille osallistujille. Tästä syystä pyrimme avoimesti kertomaan ja muistuttamaan nuoria siitä, että teimme tutkimusta ja samalla tallensimme työpajassa tapahtuvia asioita eri tavoin.

Tutkimuksessamme käytimme valokuvasta ja videointia ennalta sovittujen eettisten periaatteiden mukaisesti yhtenä aineistonkeruumenetelmänä ja tukena tilanteiden visuaalisessa tallentamisessa. Valokuvaaminen työpajoissa ja siitä nuorten kanssa käydyt tilanteiset neuvottelut olivat tärkeitä hetkiä, joissa kenttätöön toteuttamista ja nuorten omaa jatkuvasti neuvoteltavaa suostumusta tehtiin näkyväksi. Työpajojen aikana huomasimme, että erityisesti yksin tulleet nuoret toivoivat usein, että ottaisimme heistä valokuvia. Valokuvilla on todettu olevan yhteys muistamiseen ja omasta elämästä kerrottavaan tarinaan (Van House 2016, 276), ja tästä syystä järjestimme nuorten asumisyksikössä pidetyssä työpajassa muotokuvauksen naamioiden kanssa ja teetimme kuvat kaikille osallistujille muistoksi työpajoista ja siellä tapahtuneista kohtaamisista.

Kielelliset ja keholliset kohtaamiset

Valmistavan luokan nuorten ja suomalaistaustaisten nuorten välistä tutustumista tuettiin useilla menetelmillä. Varsinkin alussa, kun kontakteja oppilaiden välillä ei juurikaan ollut, jako meihin ja muihin näkyi nuorten käyttäytymisessä selvästi (ks. Wilson 2017). Ensimmäisellä kerralla kuvaamataidon luokkaan saapuessaan nuoret kerääntyivät eri puolille luokkatilaa kukin ennalta tuttuun ystäviensä lähetyville. Kohtaamisen synnyttäminen ja sen onnistuminen olikin pitkälti kiinni ohjaajien ammattitaidosta. Ohjaajat Anne ja Rosamaria pyrkivät toiminnallaan

luomaan myönteisen ilmapiirin, jossa kaikkien nuorten osallistuminen oli yhtä tärkeää. Kohtaamisten fasilitoinnissa huomioitiin myös se, etteivät kaikki osallistujat pystyneet vielä tasaveroisesti kommunikoidaan suomen kielellä. Tästä syystä yhteisissä harjoitteissa ja tutustumisleikeissä ei useinkaan tarvittu kieltä, vaan kontakti toisiin otettiin esimerkiksi katseen avulla.

Turvapaikanhakijanuorten keskuudessa omalla äidinkielellä oli erityinen rooli, sillä sen avulla nuoret pystyivät ilmaisemaan itseään, kertomaan identiteetistään ja omasta kulttuuristaan vapaammin. Nuorten puheessa arabian, darin, suomen ja englannin erilaiset ilmaukset ja yksittäiset sanat sekoittuivat toisiinsa. Havaintomme mukaan nuoret poimivat monikielisessä ympäristössä helpommin erilaisia kielellisiä rooleja (ks. myös Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Osalla yksin tulleista nuorista oli epävarmuutta omasta kielellisestä osaamisestaan ja he jättäytyvät tämän vuoksi usein sanallisen vuorovaikutuksen ulkopuolelle. Toisaalta osa nuorista halusi hauskuuttaa muita ryhmäläisiä kielellisillä valinnoillaan. Erityisen mielenkiintoinen rooli oli niillä nuorilla, jotka toimivat tulkkeina ystävilleen. Muut nuoret tukeutuivat heihin silloin, kun tarvittiin ”asiantuntijaa” välittämään viestiä ja tai selittämään jotakin epäselvyyttä. ”Vertaistulkeilla” olikin oma tärkeä rooli kaveriyhteisössä kohtaamisten mahdollistajina (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Monikielisyys näyttäytyi työpajojen aikana joskus myös koulun sääntöjen koetteluna. Opettajien ja koulunkäynnin ohjaajien taholta valmistavan luokan oppilaille painotettiin, että heidän tulisi käyttää suomen kieltä, mutta havaintojemme mukaan kavereiden kesken oma äidinkieli oli lähes poikkeuksetta ensisijainen kommunikointikieli. Aikuisille nuoret puhuivat joko suomea tai englantia. Aluksi suomen kielen puhuminen tuntui haastavalta ja yksin tulleet nuoret jännittivät sitä paljon.

Tämä jännitys ei kadonnut aina edes leikkien tai lyhyiden esityksien aikana ja väärät sanavalinnat saattoivat aiheuttaa naureskelua vertaisissa, vaikka näihin tilanteisiin ohjaajat aina puuttuivat lempeästi ohjaten tilannetta. Havaintojemme pohjalta väitämme, että monikielisen kommunikaation salliminen koulussa sellaisissa tilanteissa, joissa tarkoitus on kehittää ja vahvistaa nuorten itseilmaisua ja yhteiskunnallista osallisuutta, olisi ehdottoman tärkeää.

Taidetyöpajoissa erilaiset keholliset ja sanattomat kohtaamisen tavat korostuivat. Yhteyttä neuvoteltiin muun muassa katseiden avulla, näyttämällä, koskemalla, mutta myös kääntymällä pois keskustelutilanteista sekä vetäytymällä ”omaan maailmaan” esimerkiksi älypuhelimien välityksellä. Näytti siltä, että suomalaistaustaiset nuoret olivat varuksellisempia fyysisessä lähelle tulemisessa. Muutaman nuoren hassuttelua ja kiusoittelua lukuun ottamatta suomalaistaustaiset nuoret eivät koskeneet toisiinsa vaan keskittyivät itsenäisesti naamion tekemiseen. Yksin tulleet nuoret sen sijaan jo luokkatilaan tullessaan kätelivät ja usein halusivat toisiaan. He myös tervehtivät kaikki aikuiset kättelemällä ja toteamalla, että ”hauska tavata”. Kehollista kommunikaatiota korosti myös yksin tulleiden nuorten tapa hieroa toistensa hartioita työskentelyn lomassa. Näiden nuorten fyysinen läheisyys näytti olevan luonteva osa sosiaalisia tilanteita. Havaintojemme mukaan se liittyi kuitenkin vain oman ryhmän jäsenyyteen. Esimerkiksi nuorten välistä painimista ja muuta fyysistä nujumista tapahtui vain omien kavereiden kanssa.

Huomion hakeminen oli ilmiö, jota esiintyi kaikilla nuorilla. Näin tapahtui erityisesti ensimmäisissä taidetyöpajoissa, joissa koko ryhmän sosiaalinen dynamiikka vasta haki muotoaan. Osa suomalaistaustaisista nuorista haki erityisesti aikuisten huomiota kovaäänisellä huutelulla, joka saattoi käsitellä

nuorilta varsinaisesti kiellettyjä asioita, kuten esimerkiksi alkoholinkäyttöä viikonloppuna. Tämäntapainen käytös yleensä saikin opettajan huomiota osakseen, mutta lyhyiden keskustelujen jälkeen tilanne rauhoittui nopeasti. Yksin tulleilla huomionhakaisuus oli enemmän sanatonta ja se kohdistui omien vertaisten sekä työskentelyä ohjaavien aikuisten huomion herättämiseen. Joskus vahvistusta ja hyväksyntää uskaltauduttiin hakemaan myös muilta nuorilta.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta en näe, että suomalaiset nuoret ja yksin tulleet nuoret kommunikoisivat keskenään. Jossain vaiheessa luokan takakulmassa istuvat yksin tulleet nuoret alkavat liikkua enemmän ja yksi heistä on saanut omaan naamioonsa jo kuninkaan hahmon. ”Yes, the king”, hän sanoo englanniksi, kun kysyn, onko tuo kuningas vai mikä. Hän laittaa naamion kasvoilleen ja ottaa muutaman tanssiaskelen suomalaistytöjen pöytää kohti. Molemmat tytöt säpsähtävät ja torjuvat hänet, katsovat pöytää ja ohi. Toinen tytöistä kääntää hänelle selkensä. Poika ei yritä toista kertaa vaan palaa omien ystäviensä pariin. Hän tekee sen reteellä tyylillä, mutta selvästi hiukan hämmennyneenä. (Kenttämuistiinpanot 10.10.2016.)

Yllä oleva kenttätyömuistiinpano osoittaa osallisuuden kahden ulottuvuuden yhtäaikaisen läsnäolon. Raivion ja Karjalaisen (2013) näkemystä mukailien tulkitsemme, että kyseisellä nuorella on aineelliset resurssit eli hän on osallistunut koulussa taidetyöskentelyyn ja saanut tämän myötä oman naamionsa valmiiksi ensimmäisten joukossa. Nuori myös ilmaisee toimijuuttaan kielellis-kehollisen performanssin kautta, jolla hän pyrkii aktiivisesti ottamaan yhteyttä toisiin oppilaisiin. Hänen oma toimijuutensa on rohkea avaus kohtaamiseen, mutta se tulee lopulta vain osittain toteutuneeksi osallisuudeksi. Tämänkaltaiset kohtaamiset ilmentävät sosiomateriaalisuuden merkitystä työpajoissamme. Ilman naamion antamaa fyysistä ”suojaa” hassuttelua ja kurottautumista kohti koulun muita oppilaita

tuskin olisi tapahtunut. Taidetyöskentelyn tuoma toisenlainen vapaus itsensä ilmaisuun ja naamion fyysinen materiaalisuus voidaan nähdä rohkaistumisen välineinä kohti osallisuuden tilanteista neuvottelua.

Sosiaalisesti torjutuksi tulemisen tilanteet olivat yksin tulleille selkeästi vaikeampia käsitellä kuin suomalaistaustaisille nuorille. Tämä johtui havaintojemme mukaan kahdesta syystä. Yksin tulleilla huomion hakeminen perustui lähinnä keholliseen viestintään, koska nuorten suomen kielen taito ei riittänyt vielä pidempiin sanallisiin keskusteluihin. Tällöin keskusteluista kieläytyminen saivat osan yksin tulleista nuorista entisestään vetäytymään omien vertaisten luo. Toisaalta suomalais-taustaiset nuoret eivät osanneet suhtautua yhtä leikkillisesti valmistavan luokan nuorten hassutteluihin. Tulkintamme mukaan tämä johtui osittain koulusta fyysisenä ja sosiaalisena ympäristönä, jossa koulupolkunsa Suomessa käyneet nuoret käyttäytyivät rutiininomaisesti koulussa oppimiensa kollektiivisten käytäntöjen, kulttuuristen koodistojen ja koulun sääntöjen mukaisesti (Gordon ym. 2007; Olsson 2018). Näin tapahtui siitä huolimatta, että kyseessä oli kuvaamataidon tunti, jossa kurinalainen luokkamainen työskentely oli olemattomassa roolissa ja työskentelyä ohjaavat taitelijat kannustivat nuoria keskustelemaan keskenään.

Seuraava kenttämuistiinpano osoittaa, kuinka yksin tulleet nuoret olivat aluksi melko varautuneita muita nuoria kohtaan. Katsekontaktissa oli varovaisuutta ja he toivat esille epävarmuuttaan suomalaistaustaisten nuorten halusta tutustua heihin.

Alamme siivota luokkaa ja samalla jossain kohtaa alkaa keskustelu, jota opettaja yrittää kannustaa yhdessä nuorten kanssa. Menen tilanteeseen jotenkin kesken, enkä ole oikein kärryillä kuka ajatuksen heitti ilmoille, mutta pari yksin tullutta yrittää jutella yhteisessä pöydässä suomalaisen pojan ja tytön kanssa. Toinen yksin tullut poika sanoo tule-

vansa tulkiksi mukaan. Pojat todella yrittävät saada keskustelua aikaiseksi. Yksi pojista kysyy: ”Mikä on sinun lempiväri?” Suomalainen poika vastaa jotain epämääräisesti. Yksin tullut poika vastaa: ”Sano vielä hitaasti niin ymmärrän”. Tyttö kommentaa suomalaista poikaa: ”Sano selkeämmin ja kovempaa”. Poika sanoo uudelleen ja tyttö kysyy myös pojan lempiväriä. Seuraavaksi yksin tullut poika kysyy: ”Mitä harrastatte?” Tyttö sanoo: Tanssia. Yksin tullut poika toistaa: ”Aa, tanssia. Minä: ”Sehän käy todella hienosti. Noin te opitte valtavasti, kun alatte juttelemaan yhdessä”. [Opettaja nyökyttelee.] Nuoret kuitenkin alkavat lähteä välitunnille. Juttele vielä yksin tulleen nuoren kanssa hetken. Hän sanoo: ”Eivät ehkä halua puhua minun kanssa”. Minä: ”Minä uskon, että haluavat, mutta teitä kaikkia jännittää. En usko, etteivätkö haluaisi”. Poika: ”En tiedä...” Minä: ”Minusta on hienoa, että puhutte, se on vaan jännittävää ihan yhtä paljon näille nuorille kuin teillekin. Mutta kun opitte tuntemaan toisenne, niin se on helpompaa”. Opettaja: ”Juu XX jutteleekin tosi paljon jo suomalaisten nuorten kanssa (viittaa poikaan, joka halusi tulla tulkiksi keskusteluun). (Kenttämuistiinpanot, 24.10.2016.)

Kyseisen sosiaalisen tilanteen dynamiikka tiivistää monia yksin tulleiden nuorten kohtaamia vaikeuksia: epävarmuutta, ulkopuolisuuden tunnetta ja kielellisten valmiuksien luomia rajoitteita. Luokan siivoaminen toimi näin ollen kohtaamisen materiaalisena kontekstina, jossa nuori ponnisteli opettajan ja tutkijan kannustamana kohti laajentuvaa kokemusta osallisuudestaan (ks. myös Salminen ym. 2021). Katkelma osoittaa sen, kuinka toive tulla kohdatuksi osana nuorten kouluyhteisöä vaati valtavasti hienovaraisia neuvotteluja kielellisesti, sosiaalisten suhteiden tasolla ja oman toimijuuden ylläpitämisessä. Raivion ja Karjalaisen (2013) osallisuuden ulottuvuuksia tulkiten sitaatti viittaa myös siihen, että kuuluminen yhteisöön on vasta muotoutumisen tilassa. Tämä kenttähavainto herätti myös meissä tutkijoissa ajatuksia kouluympäristön ja kotoutumisen kielellisistä vaatimuksista:

Samoin viimeinen keskustelu siitä, etteivät muut nuoret haluaisi keskustella, otti jotenkin koville mulle. Se oli jotenkin niin ”parkaisu” siltä poikaiselta, että haluisi niin kovasti ja miksi hänelle ei puhuta. Varsinkin kun siinä pöydässä hän oli niin tosissaan ja yritti keksiä kysymyksiä. Tässä tuli mieleen juuri se monikielisuuden tukeminen. Kouluissa pitäisi paljon enemmän antaa nuorille tilaa ja mahdollisuuksia monikieliseen kommunikointiin. Se antaisi kaikille varmasti paljon enemmän tilaa löytää uusia sosiaalisia suhteita kuin pelkällä suomella operointi. (Kenttämuistiinpanot, tutkijan reflektio 24.10.2016.)

Taidetyöskentelyn aikana yksin tulleet nuoret olivat mielellään aikuisten läheisyydessä ja etsivät keskustelukumppania. Suomalaistautaisille nuorille aikuiset näyttäytyivät lähinnä työskentelyn organisaattoreita ja ohjaajia, eikä tarvetta muuhun keskusteluun ilmennyt työpajojen aikana. Muutamalla yksin tulleella nuorella tuntui olevan suuri huoli työskentelyn jatkuvuudesta, ja siitä tulisivatko kaikki aikuiset seuraavallakin kerralla. Ensimmäisen työpajan jälkeen eräs nuori kysyikin suoraan tutkimustiimimme jäseneltä: ”Tuletteko te vielä takaisin?” Nuoren kysymys osoittaa sen epävarmuuden, mikä yksin tulleiden nuorten elämässä on jatkuvasti läsnä. He ovat syystä huolissaan ihmissuhteiden jatkuvuudesta ja heillä on pulaa pysyvistä, turvallisista aikuisista elämässään. Näin siitä huolimatta, että yksin tulleiden nuorten arjessa työskentelee lukuisia aikuisia ja hoivaa antavia ammattilaisia. Näiden ammattilaisten tarjoama tuki jää kuitenkin usein väliaikaiseksi ja toisinaan jopa riittämättömäksi. Heidän arjessaan aikuiset tulevat ja menevät, mutta epätietoisuus omasta elämästä ja sen järjestymisestä Suomessa pysyy (Kuusisto-Arponen 2016a). Tästä johtuen luotetuilla aikuisilla, esimerkiksi opettajalla tai taidetyöpajan vetäjällä, voi olla valtava merkitys nuoren osallisuuden ja arjen kuulumisen tunteen tukemisessa (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019; Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022). Toisaalta on

selvää, että yksittäisen aikuisen mahdollisuudet tukea nuoria ovat rajalliset. Kyse onkin useiden tärkeiden ihmissuhteiden jatkumosta, mikä kasvattaa nuoria luottamaan inhimillisiin kohtaamisiin uudessa yhteiskunnassa ja tätä kautta rakentamaan kaikilla osallisuuden kehillä syntyvää arjen vakautta ja hyvinvointia (ks. Salminen ym. 2021).

Vetäytymistä ja esillä oloa – osallisuuden opettelua ja neuvottelua

Monikulttuurisen kohtaamisen näkökulmasta yhdessä tekeminen antaa hyvän lähtökohdan osallisuuden syntymiselle ja sen syventämiselle. Osallisuuden kokeminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää, vaikka nuoret tuotaisiinkin samaan fyysiseen tilaan ja kohtaamisia pyritäisiin fasilitoimaan. Nostamme seuraavaksi esiin erityisesti kaksi seikkaa empiirisestä aineistostamme: materiaalien tilojen (koululuokka ja asumisyksikkö) ja osallisuuden fasilitoinnin merkityksen. Suomalaiset koulut on yhä pitkälti rakennettu ja suunniteltu yksilöllistä oppimista tukeviksi tiloiksi, eivätkä ne siten tue oppilaiden välistä sosiaalista vuorovaikutusta. Luokkahuonevuorovaikutus on osa ”virallista” koulua, johon kuuluvat myös opetussuunnitelmat ja opetustoiminta. (Tolonen 2001; Paju 2011.) Taidetyöpajoissakin ensimmäisenä tehtävänä oli aina siirtää pöydät ja tuolit niin, että yhdessä työskentely olisi helpompaa ja sujuvampaa (ks. myös Leander ym. 2010; Shove ym. 2013, 131–132). Tulkintamme mukaan koululuokka sosiomateriaalisena tilana oli näyttämö, jossa oppilaat valitsivat erilaisia rooleja asettuakseen joskus etualalle näkyville (*front stage*) ja toisissa tilanteissa pikemminkin taka-alalle (*back stage*) (ks. Goffman 1959). Näissä tilanteissa roolit saattoivat vaihtua nopeasti ja yllättävästikin.

Suomalaistaustaisille nuorille omatoiminen työskentely kouluympäristössä näytti olevan selkeämmin sisäistetty työskentelytapa, joka ilmeni usein heidän asettumisenaan taka-alalle ja keskittymisenä naamion työstämiseen. Yksin tulleet nuoret puolestaan neuvottelivat jatkuvasti siitä, pitikö heidän osallistua tekemiseen ja millaisella työpanoksella. Tulkitsimme esimerkiksi älypuhelimien uppoutumisen ja mobiilipelien pelaamisen tunnin aikana yksin tulleiden nuorten tavaksi paeta sosiaalisia tilanteita ja asettua tarkkailemaan taka-alalle luokan tapahtumia. Lisäksi tätä näkymisen ja vetäytymisen jatkuvaa neuvottelua voi ymmärtää näiden nuorten haluna vaikuttaa omaan elämäänsä. Turvapaikkaprosessin ja muiden kotouttamistoimenpiteiden kehystämässä arjessaan heillä on tähän rajoitetusti mahdollisuuksia (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto & Tuominen 2018, Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022). Niinpä läsnäolosta ja poissaolosta, tekemiseen osallistumisesta ja osallistumattomuudesta tuli työpajoissa tapoja, joilla nuoret osoittivat olevansa aktiivisia toimijoita. Myös äänekäs ”ohjatun työskentelyn” vastustaminen tai riehakas hassuttelu olivat keinoja neuvotella omaa rooliaan, osallisuuttaan ja mahdollisia kohtaamisia työpajojen aikana.

Viimeinen naamiopajoista toteutettiin yksin tulleiden nuorten asumisyksikössä. Tämä antoi meille mahdollisuuden havainnoida nuorten asumisyksikön tilallisia vaikutuksia työskentelyyn. Tilana asumisyksikkö poikkesi luonnollisesti koulusta kodinomaisuudellaan. Eteisessä tulijoita tervehti ruuan tuoksu ja työskentelytiloissa oli pehmeitä sohvia oleilua varten. Havaitsimme, kuinka nuorten kodissa tapahtuva työskentely oli eri tavoin vapautunutta ja lähtöisin enemmän nuorista itsestään. Kouluympäristössä oppilaat odottavat opettajan tai muun aikuisen ottavan vastuun tekemisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ohjaamisesta, kun taas kodinomainen ympä-

ristö näyttäisi tukevan nuorten omaehtoista, spontaaniakin toimintaa. Tämä tuli esille heti nuorten tervehtiessä vieraisiksi saapuneita koulutovereitaan:

Tervehtiminen oli hauskaa, etenkin Hassan otti todella selvän katsekontaktin suoraan silmiin ja toivotti: ”No moi! Mitä kuuluu!”. Tervehtimisessä oli hieno piirre, kun ujo Lassi seisokeli [hiljaa], niin sanoin Hassanille, että: ”Tässä on Lassi”. Hassan otti tilanteen välittömästi haltuunsa kovalla ja selkeällä kättelyllä. Hän sanoi, että: ”Moi, mitä kuuluu!” ja katsoi suoraan Lassia silmiin. Lassille tuli innostunut hymy ja katse (joka viiyyi vain muutaman sekunnin) kasvoille. Tämä oli todella hieno tilanne. (Kenttämuistiinpanot 6.11.2016.) (Nuorten nimet muutettu.)

Parhaimmillaan sosiaalinen osallisuus tuottaa osallistujille mielihyvän tunteita (Salminen ym. 2021). Yksin tulleiden nuorten kodissa pidetyssä työpajassa mielihyvän ja osallisuuden tunteet tulivat erityisen hyvin näkyviksi, kun nuoret tarjosivat meille vieraille itse valmistamaansa ruokaa ja olivat silminnähdessä innoissaan erityisesti koulutovereidensa saapumisesta paikalle. Asumisyksikön ohjaajat kertoivat meille tutkijoille, ettei heillä ollut vielä koskaan käynyt nuorten koulutovereita kylässä. Tämä seikka kertoi osaltaan yksin tulleiden arjesta institutionaalisen hallinnan kohteina. Myös suomalaistaustaiset nuoret olivat kiinnostuneita, millainen koti asumisyksikkö oli. Nuoret tutkivat asumisyksikön tiloja yhdessä, katselivat seinillä olevia piirroksia, erikielisiä ohjetekstejä ja lopulta istuivat yhdessä keittiönpöydän ääreen. Oman kodin esittely tuntui olevan tärkeää yksin tulleille nuorille ja toisaalta suomalaistaustaiset nuoret olivat innokkaita näkemään erilaista materiaalista ympäristöä, johon he omassa arjessaan eivät olleet kenties tottuneet.

Erilaisen materiaalsen tilan lisäksi koulua vapaampi ilmapiiri sai nuoret keksimään monenlaisia yhteistä tekemistä päivän aikana, kuten lentopallon pelaamista ja erilaisia esi-

tyksiä naamioiden kanssa. Tässä vaiheessa työpajatyöskentelyä naamioiden merkitys oli selvästi muuttunut. Niitä ei enää tarvittu vain välineinä kohtaamisten rakentamisessa, vaan ne olivat alkaneeet muodostua esineiksi, joilla oli omia tarinoita ja omaa toimijuutta. Naamioiden olemus muuttui sitä mukaan, kun ne siirtyivät henkilöltä toiselle. Viimeisessä työpajassa naamiot alkoivat rakentaa yhteisyyttä kaikkien osallistujien välille. Seuraavassa katkelmassa mainitut esitykset olivat nuorten itsensä ideoimia ja niihin oli kutsuttu mukaan myös asumisyksikön henkilökuntaa.

Kun naamiot on saatu maalattua loppuun, on naamioiden esittelyn vuoro. Valokuvausstudio puretaan ja taustakangas laitetaan esitysten taustaksi. Musiikkia laitetaan ja vuorollaan kaikki halukkaat käyvät esittäytymässä. Kaksi suomalaista tyttöä esittelevät voimistelutaitojaan ja heitä vähän ujostuttaa, vaikka he ovat tosi taitavia. Lähes kaikki pojatkin käyvät esittelemässä ja esityksessä on mukana myös asumisyksikön miesohjaaja, joka tanssii hulttomasti. Myös pojat tanssivat ja lantiot keinuvat välillä villisti. Tutkimusryhmämme jäsen ja yksin tullut nuori esittävät pienoisnäytelmän, jossa on jo hieno juoni – kettuhahmo syö tutkijan esittämän hahmon. Myös kaksi asumisyksikön naisohjaajaa käyvät poikien kanssa esiintymässä. Anne ja Rosamaria esittelevät muutaman naamion. Tutkijamme on värännyt yhden suomalaispojan kameramieheneksi, ja nuori on tyytyväisen näköinen. Rosamaria esittelee erään suomalaisen nuoren naamion ja tämä nuori näyttää myös tyytyväiseltä. (Kenttämuistiinpanot 6.11.2016.)

Edellinen kenttämuistiinpano kuvastaa nuorten osallisuuden tilanteista rakentamista ja luottamuksen haurasta kehittymistä aiemmista tapaamisista poikkeavassa tilanteessa (*setting*). Hauraiden suhteiden syntymiselle on tärkeää myös se, että sekä aikuiset että nuoret lähtevät mukaan esityksiin ja hulttuluun. Näissä tilanteissa rakentuikin uudenlaisia kohtaamisia nuorten ja tutkijoiden sekä suomalaistaustaisten nuorten ja yksin tulleiden välille. Konkreettisesti näyttämölle

luoduissa tilanteissa, nuoret tulivat näkyviksi omine erityistaitoineen ja osaamisineen ja saivat toisiltaan arvostusta ja ihailua. Tältä näyttämöltä oli helppo poistua taka-alalle katsomaan muiden esityksiä oman esityksen päätyttyä.

Empiirinen aineistomme osoittaa, että materiaalsen tilan lisäksi työpajoissa tarvitaan taitavaa ohjausta, sillä tekemisen lisäksi kohtaamiset pitävät sisällään paljon tilanteista neuvottelua. Työpajoissa nuoret olivat toisinaan innokkaita osallistumaan, auttoivat toisiaan ja tekivät yhdessä, toisinaan he taas olivat haluttomia kohtaamaan ketään, ja olivat tavalla tai toisella poissaolevia. Poissaolo saattoi olla fyysisistä paikalta poistumisista, mutta usein se ilmeni virtuaaliseen maailmaan katoamisena – pelaamisena tai musiikin kuunteluna kuulokkeista. Toisaalta vetäytyminen oli myös hiljaisuutta ja sulkeutumista omaan itseen. Tällaisissa tilanteissa taidetyöskentelyä ohjaavan aikuisen taidot tulevat näkyviksi. Läsnaolon ja poissaolon vuorottelu ja siitä monin eri tavoin neuvottelu edellyttävät ohjaajilta vetäytymisen tunnistamista ja sosiaalista herkkyyttä houkutellessa nuori mukaan tekemiseen. Taidetyöpajoissa ohjaajien ja muiden aikuisten tehtävä oli eri tilanteissa suostutella osallistujia takaisin aktiiviseen läsnäoloon ja kannustettava tekemiseen:

Lopulta opettaja hieman kyllästyi poikaan, joka ei tehnyt mitään ja sanoi, että ”teepä nyt edes jotain!”, hieman kovemmalla äänellä. Poika ei reagoinut mitenkään. Hän pelasi Clash of Clans -peliä puhelimella, mutta samalla opettaja kovisteli häntä. Pojalla oli ”hyökkäys kesken” pelissä (mobiilipeliä pelataan reaaliaikaisesti muiden pelaajien kanssa). Poika toisti, että ”This is very important!”. Minua nauratti pojan reaktio, mutta yritin pitää pokkaa opettajan ja pojan välissä. Aika nopeasti opettaja poistui.

Yritin päästä pojan kanssa juttuun pelistä ja kerroin, että pelaan myös mobiilipelejä, mikä ei aivan pitänyt paikkansa, sillä tunnen vain muutamia pelejä. Kerroin että Clash of Clans on suomalais-

nen peli, samoin kuin Angry Birds -peli. Tähän poika reagoi toteamuksella ja sain pienen kontaktin häneen. Jossain vaiheessa otin kovemman äänenpainon ja sanoin nuorelle, että nyt teemme silmäkulmat vieressä lojuvaan maskiin. Poika totesi jotenkin vaivaantuneesti että ”okei sitten”. Hän jätti paperin silputtamisen sikseen. Kun otin liisterin esille, hänen silmänsä pyörähtivät. Hän oli tuotunut. Poika sanoi, että: ”You do!” Hän näytti pitkää sormenkynttä ja sanoi, ettei voinut koskea liisteriin... ja näytti kynsinauhaa. Vastasin heti, että haen muovihanskat. Hain hanskat hänelle. Lähes ilman sovittamatta hän sanoi, että muovihanskat eivät sovi hänelle. Sanoin, että varmasti sopivat. Hän riisui toisen hanskan ja lähti hakemaan uutta. Todellista viivytystäistelua! Lopulta hän sai molemmat kädet peitettyä ja aloitimme silmäkulman rakentamisen. Poika väkersi silmäkulmaa ja minä toista silmäkulmaa. Lopulta saimme naamion silmäkulmat kasattua yhdessä. Työntekoon meni enintään 5 minuuttia. (Kenttämuistiinpanot 10.10.2016.)

Yllä oleva kenttämuistiinpano osoittaa digitaalisen materiaalisuuden ja työpajatilanteen yhteen kietoutumisen. Nuori pelasi puhelimellaan, joka on käsinkosketeltava esine. Peli, jota hän pelasi, on digitaalista materiaalisuutta, koodattuja ykkösiä ja nolliä. Lisäksi peli piti sisällään monenlaisia materiaalisia elementtejä, kuten virtuaalisesti rakennettavaa ympäristöä ja pelaajan oman hahmon, jolle voi muun muassa hankkia varusteita. Pelissä on sosiaalisia suhteita niin pelaajien kuin myös pelihahmojen välillä. Pelin todellisuus kytkeytyi nuoren arkeen ja elämään samoin kuin mikä tahansa muu käsinkosketeltava materiaalisuus (digitaalisesta materiaalisuudesta ks. Mardon & Belk 2018). Samalla peli ja älypuhelin ovat välineitä siirtyä pois työpajan sosiaalisista velvoitteista ja ohittaa opettajan tiukkasanaanainen pyyntö keskittyä naamion tekemiseen. Kun nuoren pelaaminen usean kehotuksen jälkeen päättyy hetkeksi, työpajaan osallistuminen näyttäytyä jälleen työskentelyyn liittyvänä paperin silppuamisena sekä liisterin ja kumihanskojen kehystämänä materiaalisena todellisuutena.

Katkelmassa kuvattujen materiaalisten ”siirtymien” havainnoiminen ja sosiaalisten tilanteiden rakentuminen sekä työskentelyyn sitouttaminen vaativat aikuisten tukea. Ajoittain tämä sisälsi sinnikästä neuvottelua, erilaisten tunteiden tunnistamista ja näiden myötätuntoista kohtaamista. Havaintojemme mukaan jatkuva useiden aikuisten läsnäolo mahdollisti nuorten oman toimijuuden neuvottelun ja osallisuuden kokemuksen laajentamisen niissä raameissa, joissa kukin nuori koki sen itselleen sopivaksi. Ilman aikuisten fasilitoivaa roolia ja kannustusta osallisuuden rakentuminen olisi jäänyt monin paikoin hataraksi, jopa olemattomiksi.

Naamiopajojen taidetyöskentely perustui ammattitaiteilijoiden kulttuuri- ja nuorisopedagogiseen työskentelyotteeseen. Sillä tavoiteltiin yhteisen työskentelyn kautta syntyvää nuorten yhteishengen ja vuorovaikutuksen parantamista, identiteettien vahvistumista ja personalisaatiota sekä yhteisöllisyyteen oppimista. Tärkeä lähtökohta tällaisessa työskentelyssä on nuorten itsetuntemuksen ja itseilmaisun tukeminen. Tätä kokemusta vahvistavat muun muassa työskentelyn tuoma luomisen ilo, onnistumisen tunteet ja moninaiset osallisuuden kokemukset. (Jaakola 2012, 11; Siivonen ym. 2011, 169.) Työpajoissa korostettiin kunkin osallistujan vapautta ilmaista omaa identiteettiään taiteellisen työskentelyn keinoin. Tämä oli erityisen tärkeä lähtökohta monikulttuurisen ryhmän vuoksi. Lisäksi taidetyöskentelyllä voitiin ylittää monia kielellisiä rajoitteita, koska taiteelliset menetelmät pohjautuvat paljolti myös kehollisuuteen. Tällöin kokemukset, tietoisuus ja yhteys ympäröivään maailmaan syntyvät kehon kautta. Tällainen sanaton yhteys luo kokemuksia, jotka muuntuvat tietoisiksi merkityksiksi. (Jaakola 2012, 11.) Taidetyöskentely mahdollisti myös tällaisen sanattoman dialogin syntymisen nuorten kesken (ks. Kivijärvi 2015) ja antoi tilaa monenlaisille tunteil-

le (ks. Hiitola & Sotkasiira 2022). Tutkimuksellisesti kulttuurisen nuorisotyön lähtökohta toimi erittäin hyvin etnografian ja osallistuvan havainnoinnin alustana ja mahdollisti nuori-lähtöisen tiedontuotannon (esim. Honkonen ym. 2018). Nämä elementit tukivat osaltaan sosiomateriaalisten kohtaamisten syntymistä ja osallisuuden rakentumista.

Johtopäätökset

Artikkelissamme olemme tarkastelleet monikulttuuristen kohtaamisten ja osallisuuden rakentumista sekä sosiomateriaalisten suhteiden merkitystä taidetyöpajoissa. Yksin tulleiden nuorten sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden muotoutuminen tarvitsee turvallisia kohtaamisia, luottamuksen rakentamista ja aikaa. Ne eivät synny hetkessä vaan vaativat usein aktiivista sosiaalisten tilanteiden tukemista ja kohtaamisten dynamiikan syvempää ymmärtämistä. Vaikka monikulttuurisuus on kouluympäristössä usein jo ”perusjuttu” (Olsson 2018, 33), arjessa tapahtuvat monikulttuuriset kohtaamiset ovat tärkeä askel kuulumisen tunteen syntymiseen ja sitä kautta uuteen kulttuuriin tutustumiseen.

Kuten Raivio ja Karjalainenkin (2013) ovat todenneet, osallisuuden rakentuminen on dynaaminen prosessi. Työpajoissa sosiomateriaalisten tapahtumien kirjo oli laaja. Yhteistä työskentelyä rytmittivät ohjatut tilanteet sekä niihin lomittuvat nuorten itsensä tekemät hauraat tunnustelut yhteisen sosiomateriaalisen näyttämön jakamisesta. Artikkelimme osoittaa, että näissä tilanteissa erityisesti keholliset ja monikieliset viestimisen tavat nousivat keskeisiksi. Lisäksi aineistomme toi näkyväksi monenlaiset ennako-oletukset ja -odotukset sekä vuorovaikutustilanteiden fasilitoinnin merkityksen. Samoin erilaiset tunteet, jotka kumpusivat niin muistoista kuin käsillä olevasta tilanteesta olivat merkityk-

sellisiä osallisuuden syntymisen osatekijöitä. Raivion ja Karjalaisen osallisuuden kolmijaon näkökulmasta keskeisiksi nousivat toimijuus (*acting*) ja ryhmään kuuluminen (*belonging*), joissa molemmissa materiaalisuuden rooli korostui. Lisäksi taidetyöpajassa rakennetuissa naamioissa oli toimijuutta, joka tuki ihmistoimijuutta ja loi sille mahdollisuuksia sekä rakensi nuorten kuulumisen tunnetta.

Vaikka kohtaamiset taidetyöpajoissa rakentuivat osin kehollisesti, oli kielellä silti merkittävä rooli. Suomalaisessa kotoutumiskeskustelussa korostetaan usein suomen kielen oppimisen merkitystä osallisuuden rakentumisessa. Havaintojemme mukaan monikielisyys on kuitenkin näiden nuorten arkipäivää. Keskusteluja käydään sekoittamalla useita kieliä. Monikielisyys on vahvuus ja oppimista tapahtuu näissä tilanteissa koko ajan. Kielen osaamattomuus ei myöskään koidu ongelmaksi, jos useamman kielen käyttö sallitaan ja nähdään myönteisenä yksilön toimijuutta tukevana ja ilmentävänä seikkana.

Havainnoimalla toimintaa taidetyöpajoissa ymmärsimme, että kohtaamiset vaativat työpajojen ohjaajilta usein erityistä herkkyyttä. Työpajat sosiomateriaalisine suhteineen olivat tiheitä tilanteita, joissa lähes parikymmentä nuorta teki taidetta, keskusteli, pyysi apua, vetäytyi omaan maailmaansa, yritti väistellä toisten huomiota tai haki huomiota kaikin mahdollisin keinoin. Empiiriset havaintomme osoittivat, että läsnä olevia aikuisia on hyvä olla useita, jotta nuorille riittää aikuisia keskustelukumppaneita. Jokainen aikuinen voi osaltaan olla tukemassa nuorten keskinäisen luottamuksen syntymistä, mutta aikuisten on myös osattava vetäytyä tilanteesta, jotta nuorten omaehtoinen kohtaaminen saa tilaa. Näin ollen näyttämöllä toimiminen ja sieltä vetäytyminen kuuluivat kaikkeen sosiaaliseen kanssakäymiseen työpajojen aikana, ei siis pelkästään nuorten keskinäisten kohtaamisten dynamiikkaan.

Artikkelimme osoittaa, kuinka monikulttuurinen taidetyöskentely voi osaltaan luoda kohtaamisia ja tukea osallisuuden syntymistä. Tämä on yksin tulleiden nuorten osalta erityisen tärkeää, jotta he kokisivat itsensä kyvykkäinä omassa elämässään myös uudessa kotimaassaan ja pystyisivät laajentamaan sosiaalisia yhteisöjään. Näin osallisuuden kehien suhde heidän elämässään tulisi tasapainoisemmaksi ja uskallamme väittää, että yhteiskunnan hahmottomuus hälvenisi, mitä enemmän kuulumisen yhteisöjä näiden nuorten etelyssä arjessa on (ks. myös Salminen ym. 2021).

Haluamme kuitenkin lopuksi nostaa esille kriittisen huomion, joka liittyy myös oman kenttätöyömmme mahdollistumiseen tietyn rahoitetun taidehankkeen osana. Projektimaiseen työskentelyyn liittyy ongelmia ja kehittämiskohtia, erityisesti kohtaamisten jatkuvuuden ja luottamuksen näkökulmista. Yksin tulleet nuoret eivät niinkään kaipaakaan vaihtuvia projekteja vaan jatkuvuutta elämäänsä ja pysyvyyttä ihmissuhteisiinsa. Erilaiset sosiaalisen tuen ja harrastustoiminnan mahdollistamisen hankkeet ovat tärkeä osa nuorten hyvinvoinnin tukemista ja uuteen yhteiskuntaan sopeutumista, mutta näiden hankkeiden rahoitus on kuitenkin projektikohtaista ja usein katkonaista. Tämä estää pitkäjänteisen toiminnan suunnittelun ja kokemuksesta opitun edelleen kehittämisen sekä aiheuttaa erityisesti kohtaamisten jatkuvuuden osalta epävarmuutta. Näihin kriittisiin pisteisiin tulisi kiinnittää enemmän huomiota, jotta nuorille jäisi käteen muutakin kuin tukku hankkeissa otettuja valokuvia.

Kiitokset

Kiitämme työpajat toteuttaneita taiteilijoita yhteisen tekemisen mahdollistamisesta. Vallinnaisen kuvaamataidon opiskelijoille kiitos halukkuudestanne osallistua tutkimukseem-

me. Koulun ja asumisyksikön henkilökuntaa kiitämme mahdollisuudesta tulla vierailemaan ja viettämään yhteisiä hetkiä nuorten kanssa. Tutkimuksen on rahoittanut Suomen Akatemia, projektinumerot SA 266161 ja SA 304146. Tutkimuksella on tutkimuseettisen lautakunnan hyväksyntä: lausunto Tampereen alueen ihmistieteiden eettinen toimikunta, 49/2016.

Lähteet

- Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena (2014) Empatia ja ruumiillinen tieto tutkimuksessa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 258–283.
- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham & London: Duke University Press.
- de Arruda Camara, Anna-Maija & Heino, Eveliina & Juvonen, Tarja (2022) Yksin maahan tulleiden lasten ja nuorten koti-ikävä ammattilaisten kuvaamana. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 30 (1), 44–64.
- Goffman, Erving (1959) *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday.
- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuire & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja (2007) Koulun arkea tutkimassa. Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Hiitola, Johanna & Sotkasiira, Tiina (2022) Affektit ja ilmapiiri pakkomuuttajien haastatteluissa. Teoksessa Taina Kinnunen & Juhana Venäläinen (toim.) *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*. Tampere: Vastapaino, 207–234.
- Honkanen, Kati, Poikolainen, Jaana & Karlsson, Liisa (2018) Children and young people as co-researchers – researching subjective well-being in residential area with visual and verbal methods. *Children's Geographies* 16 (2), 184–195.
- Hultin, Lotta (2019) On becoming a sociomaterial researcher: Exploring epistemological practices grounded in a relational, performative ontology. *Information and Organization* 29

- (2), 91–104. <https://doi.org/10.1016/j.infoan-dorg.2019.04.004>
- Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (2015) (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 90. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/myonteinen_tunnistaminen.pdf (Viitattu 22.11.2022.)
- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (2014) Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 7–31.
- Jaakola, Vesa (toim.) (2012) *Nuorten osallisuus ja vaikuttaminen kulttuurisessa nuorisotyössä*. Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus. Helsinki. http://www.hel.fi/static/liitteet/nk/Nuorten_osallisuus.pdf (Viitattu 20.11.2022.)
- Kajander, Anna (2022) Materiaalisuus etnologiassa. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 139–154.
- Kauhanen, Ida & Kaukko, Mervi & Lanas, Maija (2022) Pockets of love. Unaccompanied children in institutional care in Finland. *Children and Youth Services Review* 141 (2022) 106621.
- Kaukko, Mervi (2015) *Participation in and Beyond Liminalities*. *Action Research with Unaccompanied Asylum-seeking Girls*. ACTA UNIVERSITATIS OULUENSIS E Scientiae Rerum Socialium 156. University of Oulu: Oulu.
- Kaukko, Mervi & Wernesjö Ulrika (2017) Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood* 24 (1), 7–20. <https://doi.org/10.1177/0907568216649104>.
- Kaukko, Mervi & Korkiamäki, Riikka & Kuusisto, Anna-Kaisa (2019) Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen: tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa Nina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisistä sääntelystä elettyyn kohtamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 218, 86–102.
- Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi (2018, toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tampere: Vastapaino.
- Kiilakoski, Tomi (2021) Kolme katkelmaa kohtaamisesta. *Nuorisotyö* 3/2021. <https://nuorisotyolehti.fi/kolme-katkelmaa-kohtaamisesta/> (Viitattu 8.12.2022.)
- Kohli, Ravi (2006) The Sound of Silence: Listening to What Unaccompanied Asylum-seeking Children Say and Do Not Say. *British Journal of Social Work* 36 (5), 707–721.
- Kohli, Ravi (2011) Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review* 20 (5), 311–323.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2012) *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto, Anna-Kaisa & Tuominen, Jaakko (2018) Everyday negotiations of belonging – Making Mexican masks together with unaccompanied minors in Finland. *Journal of Youth Studies*, 551–567. <https://doi.org/10.1080/13676261.2018.1523539>.
- Kristiina Korjonen-Kuusipuro & Anna-Kaisa Kuusisto (2019) Socio-material Belonging – Perspectives for the Intercultural Lives of Unaccompanied Refugee Minors in Finland, *Journal of Intercultural Studies* 40 (4), 363–382, DOI: 10.1080/07256868.2019.1628725.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Suopajarvi, Tiina (2022) Teknokulttuurin pyörteissä. Teoksessa Kristiina Korjonen-Kuusipuro, Päivi Rasi-Heikkinen, Hanna Vuojärvi, Kaisa Pihlainen & Eija Kärnä (toim.) *Ikääntyvät digiyhteiskunnassa. Elinikäisen oppimisen mahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus, 21–44.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Lehtovaara, Tytti (2020) Embodied Adventures. An Experiment on doing and writing multisensory ethnography. Teoksessa Tuuli Lähdesmäki, Eerika Koskinen-Koivisto, Viktorija L.A. Čeginskas & Aino-Kaisa Koistinen (toim.) *Challenges and Solutions in Ethnographic Research. Ethnography with a Twist*. London & New York: Routledge, 21–35.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Lehtovaara, Tytti (2022) Aistietnografia. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi (toim.): *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 236–258.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2015) Ajatuksia myötätunnosta ja kivusta. *Terra* 127 (2), 83–89.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016a) Perheettömiksi suojellut. Yksin tulleiden alaikäisten oikeus perheeseen. Teoksessa Outi, Fingerroos & Anna-Mari, Tapaninen ja Marja Tiilikainen (toim.). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 89–109.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016b) Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa.

- Sociologia* 53 (4), 396–415.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018) Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti* 26 (4), 370–378. <https://doi.org/10.30668/janus.76480>.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Tuominen, Jaakko (2019a) Epäilyä ja myötätuntoa: yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Aamulehdessä, Helsingin Sanomissa ja YLE:n verkkouutisissa 2014–2016. *Media ja viestintä* 42 (3), 187–212.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Tuominen, Jaakko (2019b). Perhehoidon kokemuksia Saksasta ja Irlannista. Teoksessa Päivi Partanen & Heli Reinikainen (toim.). *Kotouttavan perhehoidon valmennuksen käsikirja*. Helsinki: Pelastakaa Lapset, 87–89.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2022) Tiedon yhteistuottamisen käytännöt: muistoihin perustuva kokemustieto päätöksenteon tukena. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 415–437. <https://doi.org/10.21435/skst.1478>.
- Laine, Anu (2020) *Kohtaaminen nuorisotyössä. Nuorisotyöntekijät sanoittamassa hiljaista tietoa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laine, Sofia & Jurvanen, Susanna & Hiltunen, Emilia & Leiwo, Lotta & Leppänen, Tommi & Leppänen, Katariina & Marttila, Iina & Ollikainen, Visa & Pohti, Ritva & Seppänen, Henrik & Stolt, Mari & Suojanen, Timo & Tilli, Henriikka (2021) *Tiimietnografiaa nuorten kokemuksista harrastushankkeessa. Polyfoninen eetos nuorten osallisuuden tutkimuksessa koronan aikakaudella*. Näkökulma 73. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/nakokulma73> (Viitattu 5.9.2023.)
- Leander, Kevin M. & Phillips, Nathan C. & Headrick Taylor, Katherine & Nesporand, Jan & Lewis, Cynthia (2010) The Changing Social Spaces of Learning: Mapping New Mobilities. *Review of Research in Education* 34 (1), 329–394.
- Mardon, Rebekka & Belk, Russell (2018) Materializing digital collecting: An extended view of digital materiality. *Marketing Theory* 18 (4), 543–570. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1177/1470593118767725>.
- Mörtsell, Sara (2022) Sociomaterial explorations of attendance practices in ‘schooling without schools’. *Learning, Media and Technology* (47) 4, 512–523. <https://doi.org/10.1080/17439884.2022.2039939>
- Olsson, Pia (2018) *Kaikki vähä erilaisii. Yläkoulun sosiaaliset suhteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Paju, Petri (2011/2016) *Koulua on käytävä! Etnografinen tutkimus koulusta sosiaalisena tilana*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 108.
- Pehkonen, Erka (2013) *”Poikasi täältä jostakin” Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 15, 12–34.
- Rantaniva, Antti (2022) Taiteen tekeminen ryhmässä haastaa ja palkitsee. *Nuorisotyö* 2/2022. <https://nuorisotyolehti.fi/taiteen-tekeminen-ryhmassa-haastaa-ja-palkitsee/> (Viitattu 8.12.2022.)
- Salminen, Jarkko & Lehtonen, Pauliina & Rikala, Sanna & Kuusisto, Anna-Kaisa & Luoma-Halkola, Henna & Puumala, Eeva & Sointu, Liina & Wallin, Antti & Häikiö, Liisa (2021) Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 3/2021, 80–98.
- Siivonen, Katriina & Kotilainen, Sirkku & Suoninen, Annikka (2011) *Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Myrskyhankkeessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 44. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/myrsky2011.pdf> (Viitattu 20.11.2022.)
- Shove, Elizabeth & Pantzar, Mika & Watson, Matt (2012) *The Dynamics of Social Practice. Everyday life and how it changes*. Lontoo: Sage.
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolen arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Van House, Nancy (2016) Outlook. Photographic wayfaring, now and to come. Teoksessa Edgar Gómez Cruz & Asko Lehmuskallio (toim.) *Digital Photography and Everyday life. Empirical studies on material visual practices*. London & New York: Routledge, 274–283.
- Wilson, Helen F. (2017) On geography and encounter: Bodies, borders, and difference. *Progress in Human Geography* 41 (4), 451–471. <https://doi.org/10.1177/0309132516645958>.